

II

„עולמנו“

(מאסף לסאלת החיים ולספרות. העורך: ד"ר מ. גליקסון. אודיסה-מוסקבה תרע"ו).

הקורא המתהלך בגדולות, המצפה ליצירות נעלות ומצוינות, כבדות משקל ורבות ערך, אלו שנגזר עליהן בימי השתיקה להשאר במסתרים וצריכות היו להגלות עכשו לעולם - אל יבקשן בקובץ זה, כי לא ימצאן כאן. ואם יתמה הקורא ולבו יחרד, יעיין-נא בסוף הקובץ בדברי העורך, המספר לנו על הגלגולים המשונים, שעברו על הקובץ עד שזכה לראות אור. לא קובץ הוא הבא כעין מפקד לכחות הספרותיים שלנו, לא רצון לברוא בית-כנוס ליצירה ולמחשבה העברית בכלל היה לנגד עיני עורך „עולמנו“; לא היתה מטרתו העיקרית אלא להפריע, את הדומיה המדכאה, דומית בית הקברות וחזון-הימים יכתב, ולו גם בראשי פרקים וברמזים, לזכרון לדורות הבאים“.

ולא יפלא אפוא, שהמעוט העורך בתזון היצירה, בשירה ודברי ספרות יפה, והרבה, בהזון הימים“.

ואילו יצא הקובץ בשעה שנכתב ונערך, ודאי שרוב הדברים, שהזמן גרמם, היו עושים ע"ינו רושם אחר לגמרי: - היינו שומעים בהם בת קול המציאות החיה, הד המאירעות שהתחוללו לעינינו ממש והיו מרטטים עדיין בזכרוננו. לו קראנו, למשל, באותם הימים את מאמרו של קליינמאן, בצוק העתים“, שהוא כמין ספר זכרונות לכל הרעה והיגון, הבלהות והגדודים, שעברו עלינו בימי הגרושים, היו הדברים מתרשמים יותר בלבנו, משום שלעינינו היו נצבות תמונות הזועה היות, אבל בתור מגלת צרות לדורות. אין במאמר זה אותה ההסתכלות ההודרת והמקפת, הממזה את כל עמקה של התהום הנוראה, שנחשפה אז לעיני כל העם, ובפרט, שפחד הצנזורה היה לפני הכותב“ ומוכרח היה להסתיר הרבה, להבליע ולהעלים הרבה מן העין.

והוא הדין גם במאמרו של הד"ר קלוזנר „מעמקים“, המדבר כמעט כולו על

חזון הימים, על חורבן העיירה הישראלית, שהתחיל עוד לפני המלחמה והגיע לקצו בימי הגרושים, על חורבן הקהלות העתיקות, על הגזרות והצרות והפרעניות שהתרגשו ובאו עלינו, ועל ארץ ישראל והתקוות החלויות בה, ואולם מדה אחת יש להד"ר קלוזנר: מכיון שהוא בא לטפל בפצעינו, בצרותינו הנוראות שוב אינו יכול לעבור בשתיקה גם על „סכנת הז'רגון“, המרחפת על ראשנו והוא מרחיב את הדבור גם בצרה זו, וב„מעמקים“ הוא מנסה לייסד את הפילוסופיה של הסיסמה הידועה „עברית או רוסית“ ונכנס בדרך כך, כדרכו, בפולמוס ארוך וחד עם ה„אידישיטיים“, הם „הדיהיסטוריוזאטורים“. זוהי החדשה הזרה קצת שבכל הפולמוס. חדשות אחרות לא יגלה הפעם. הטענות ש„הלשון הנכרית אין לה תביעה להעשות לשון לאומית“, שלה „ז'רגון יש פריטנזיות“ וכו' וכו', כבר שמענו מפיו כמה וכמה פעמים. ואף-על-פי-כן, למרות הצבעים השחורים, שאין הד"ר קלוזנר ממעט בהם, למרות כל האיומים, שהוא מאיים עלינו, אין אנו (מלבד מנין של צעקנים ומרעישיו עולמות) מפחדים מפני „סכנת הז'רגון“, משום שכל המאמין בחיונותה הנצחית של הלשון העברית, כל הרואה את השתלשלותה הבלתי-פוסקת במשך כל הדורות, אינו עושה את הלשון העברית ענין של סניגוריה ושל פולמוס דברים ומלחמת קנאות לשם מצוה, ויודע הוא שיצירה אחת יפה בעברית, ספור או נובילה קטנה, שיר או מאמר כתוב בטעם ובכשרון מעשיר את הספרות, ועל ידי כך גם את הלשון, ומחיה אותה אלף פעמים יותר מכל מאמרי הפילמוס. ומי שקורא לייסד חבורות וחברות של „עבריים גמורים המתנגדים להז'רגון בכל מקום, בכל מצב, בהחלט גמור, בלא שום תנאי, בלא שום פשרות“ סמן הוא שמקטני-אמנה הוא, שפחד הוא ובלהות דמיון תולני פוקדים אותו כל הימים.

יש, בעולמנו מאמרים פובליציסטיים, שנראים עתה למין אנאכרוניסמוס. עיינו, למשל, בסקירה הפוליטית של אידילסון בדבר „הבלוק הפרוגרסיבי“, הדומה, האוקטובראים, מרקוב, פורישקיביץ“, נצחון רוסיה“ ועוד ממין זה – כמה רחוקים כבר שמות אלו ודברים אלו ממנו וכמה מוזרים נראים לנו בשעה זו המעשים והוכוחים אחרי כל הגלים, שעברו על רוסיה ושטפיה. ואף-על-פי-כן אתה מעיין בהם וקוראם בסקרנות ידועה, כאילו נודמנת לבית קברות ולעיניך מרחפות כתבות מחוקות ומטושטשות מיושן.

מלבד המאמרים הנראים כמצבות עתיקות יש, בעולמנו מאמרים אחדים המטפלים בחזיונות חברותיים וסוציאליים מתוך אספקלריא היסטורית וערכם לא אבד להם גם עתה.

אחת השאלות, שהעסיקו במשך שנות המלחמה את כל הוגי הדעות וחושבי המחשבות של אירופה והקדישו לה ספרות שלמה וגדולה, היא שאלת הכחות הפועלים במלחמה, הנגודים והסתירות שהובלטו בה בין שני העמים העצומים והאדירים, גרמניה ואנגליה, אשר יצאו על במת האנושיות המטרופה בסערת המלחמה בחור שני הפועלים הראשיים.

בשאלה זו מטפל הד"ר גליקסון במאמרו הגדול „על פני תהום“. המחבר עומד על מהות כל הנגודים והסתירות, שבאו לידי גלוי במלחמת

העמים. הנגודים היותר גדולים בה הם הנגודים המוסריים. מצד אחד נזרק לתוך חלל העולם הפתגם, על חרות העמים ותקון העולם, העתידים לבוא על ידי המלחמה. פתגם זה יסודו באותו, הרגש המוסרי התובע את עלבוננו, והדו של רגש זה, התוסס וחבוי במעמקים, הם הבשורות והיעודים לעתיד אנושי ויפה, ומצד שני באו המעשים והכחישו את כל עצם מהותו של אותו פתגם. העמים הנלחמים הראו אכזריות ניראה כל-כך, עברו על חוקי המוסר והמשפט היסודיים, ולא רק בשדה-המלחמה, לקול רעמי כלי-התותח, המחרישים קול האלהים שבלב; אלא גם בהבאנותיהם, בתורותיהם, שהם מפיצים, בכל הגה היוצא מפי אנשי הרוח השונים שבעמים הנלחמים תוסס רעל השנאה, התאוה לבזות ולהשפיל עד עפר כל אחד את אויבו. האכזריות הנוראה, השנאה הגדולה, — אלו הם המעיינות שמהם שותים עתה עמי התרבות. המיליטאריסמוס הגרמני נעשה לתורה שלמה, נתקדש בעיני כל, ומן הגרמנים קבלו גם אויביהם האנגלים והצרפתים, שבאו כביכול להלחם, במיליטאריסמוס המתנפף, והנה גם הם, נתפסו לשנאה סמויה ומשוחדת ושטופי שנאה לגרמניה הם משפילים את תרבותה ושואפים להחריבה! ואם אפשר כי מאורת פתנים זו, מתוך תהום העריצות והירידה המוסרית, יבקע אור, העתיד האנושי היפה?

ואחרי שהמחבר מבליט בקוים בהירים כל-כך את תהום הנגודים המוסריים את הסתירה בין, העיקרים שצריכים היו לשמש כפרה וטעם להמלחמה הגדולה, בין המציאות המחריבה את כל הדמיונות ומכזיבה את כל התקוות היפות, בא הוא עם כל זאת לידי מסקנא, שאנושיות כולה אינה חשודה על הצביעות הגסה, שהפזמון על דבר הצדק וחרות העמים הוא פרי הרגש המוסרי התובע את עלבוננו ורגש זה חי בלב הדור.

וכאן לא נמלט המחבר עצמו מסתירה פנימית. דור זה שבלבו חי הרגש המוסרי מהו? אם מכוונים בזה לאותם האנשים יחידי הסגולה האמתים, שהצדק והמוסר האמתי הוא נר לרגלם, כלום רואים הם אנשים אלו את חרות העמים בתור שלומים לקרבנות? כלום מוצאים הם כפרה לקרבנות? הללו צועקים חמס, מוחים בכל הכח המוסרי, בכל אש האהבה למין האנושי הצורבת בלבם, כנגד עצם המלחמה, ושום תכלית מוסרית נעלה לא תכפר עליה. ומי שיכול לשכך את תביעות לבו ולמצוא בפתגמים כפרה לדם אדם הנשפך — בודאי שהרגשתו קטה יותר מדי או שנתפס באמת לצביעות גסה.

ותמוהים ביותר דברי המתבר, מאחרי שהוא עצמו מוסיף לבסוף, שבעקבה של האנטייתזה נעשה המוסר עצמו אחר, גמיש, גוח לבריות; ואם כן כלום יכול מוסר, גמיש זה לתבוע את עלבוננו? והרי הוא גופו אינו אלא מסוה על פני אותם הפוליטיקאים עצמם, שדוקא ברצונם תלוי קיומו של רגש זה ולא ברצון האנושיות, שאינה חשודה על צביעות גסה.

ועוד אנטייתזה עמוקה מצא המחבר במהותם של חיי החברה והמדינה. הגרמנים בעלי, האידיאליסמוס הפילוסופי יצרו תורת מדינה, שעל פיה הכלל קודם להפרט, המדינה היא בתורתם חטיבה בפני עצמה, אורגניסמוס טבעי, שחי את חייו, חיי ראשית ומקור. במדינה מתגלמת מהותו המוסרית של

האדם, האידיאה המוסרית מוצאת את בטויה במדינה והיחיד הוא שלוחה ושמשה של האידיאה.

לעומת תורה זו המשליטה את הצבור על היחיד, הדוחה את החרות האישית, את רצונו ומאוייו של האדם מפני, ההתויה העליונה של המדינה – יש תורה אחרת שחוללה האנגלים המעמידים את כל עצם קיומה של המדינה על, בקשת התועלת של היחיד. הגרמנים השקיעו את כל כח היצירה שלהם, ביצירת המדינה, לזיתן המדינה בולע לפרנסתו ימים ותהומות של נשמות, תנינים ודגירקק ואינו יודע שבעה. כנגד השעבוד של היחיד וחינוך, היצירה האישיים, מצינו בבריטניה הגדולה, חירות אישית וכבוד אדם. כשהתפרצה המלחמה, הכריזו כל אויבי גרמניה מלחמה על, פולחן המדינות העריצה של הגרמנים, שהביא לעולם את המיליטאריסמוס, זה המולך הבולע את כל כחותיהם ומביא צרה גם לכל העולם, ולפי זה יוצא, שהאנגלים והצרפתים אינם נלחמים אלא, בתורת המדינה הגרמנית, שכל מטרתם אינה אלא להשליט תורה מדינית אחרת, היינו, שלטון הצדק, החירות האישית, כבוד האדם וכדומה מז האידיאלים הרמים והנשאים.

ואולם נפלאה היא, הדיאלקטיקה של ההיסטוריה. אותו פולחן המדיניות של הגרמנים שפך את ממשלתו הגדולה גם על האנגלים והצרפתים, היחיד נעשה גם שם עבד נרצה לצבור, האפיטרופסות והכפיה מטעם ה, כלל נתפשטו בכל ענפי החיים החברתיים והמדיניים שבאנגליה וצרפת. כך חלף ועבר באנגליה, הליברליסמוס האינדיבידואליסטי שהיה יסוד השיטה המדינית שם, והשיטה המדינית הגרמנית הפוגמת ביחיד ובחירותו, זו השיטה שהביאה את הקלקלה והאסון לעולם נעשתה שלטת בכל העולם.

להמיליטאריסמוס, שגדל וצמח בקרקע הגרמני בתור תוצאה ישרה של תורתם המדינית הנעלה, שבה מתגלמת האידיאה המוסרית של האדם, יש בתווג והוא האימפריאליסמוס. המחבר מציין את מהות התנועה האימפריאליסטית, את הגורמים החברתיים, המדיניים והכלכליים שהביאו לעולם תנועה זו, ומראה על ההגברותה של אותה התנועה באנגליה, שגם היא עברה לה מגרמניה כמו המיליטאריסמוס, וכאן מנבא מחבר, שפוליטיקה זו של, הגנה על התעשייה הלאומית עתידה לנצח באנגליה. ואולם לדברי נבואה אלה אין עדיין יסוד קים, משום שאין אנו יודעים עדיין מה יהיה קץ התבערה הגדולה, איו כחות יצופו ויעלו מההום הנגודים, מה הם השנויים העתיים להתחולל בעולם בעקב מלחמה זו.

המחבר חווה אמנם עתידות לא טובים לתנועה הסוציאליטית, שלא עמדה בנסיון ו,רוב מנהיגיה נסחפו בורם הפטריאוטיות הלאומית נודדו להשליך את, משאם האידיאולוגי לתוך הגל שהציף את העולם.

הכשלוך לפי שעה, לקוי המאורות, שעתיד לעבור, נראה להמחבר לחזיון קים, לכליה נצחית, והוא מחליט בכטחה של חווה עתידות, שכבר, אין תקנה בפרץ שנבעה בבנין תפארתה של הסוציאליטיות, שאנשי הרוח, שבקשו בתנועה זו קודם כל את הגאולה המוסרית, גאולה מצער הקרעים והשעבודים – נפשם

תקע עתה ממנה. ומעלים המחבר את עיניו מן העובדה שדוקא אתם, אנשי הלב והרוח הם הם שעמדו כל הימים הכן על המשמר, הם שהשמיעו את קול המחאה העזה נגד השנאה הסמויה שתקפה את הלבבות, הטיפו לאהבה וחופש, לאחדות משותפת של כל המין האנושי, ואם בימי המבוכה הגדולה, בימי הסערה הנוראה נאטמו אזני רבים משמוע את קול הקריאה, יפתחו הלבבות העיפים אחר המלחמה לקראת הקריאה האנושית. ואותה התנועה הבאה לגאול לא רק את החומר משעבודו, אלא גם את גזוי הרוח, את התפארת שבעולם; כי לא כל הסוציאליסטים פסלו, כמו שחושב המחבר, את החירות והאחריות המוסרית, לא כולם רואים את תורת הגאולה כהכרח; בתנועה הסוציאליט יש הרבה מניעים אידיאליים, הרבה מן היצירה החפשית של האדם. ומי יודע, אולי כאשר יעברו ימי שכרון-הדם, תדום ההמיה הפראית וההמולה הגדולה של „כובשי העולם בחרב“, ויגיה שוב מבין העננים שרבצו על העולם אור המוסר החדש, הקורא לתקן האדם והעולם, לממלכת החופש הנהדרה.

ורק מתוך אספקריא זו של עלית תנועת החופש והצדק האמתי הבא עם תגבורת הסוציאליט יש להשקיף על מצבו של עם ישראל. כל מה שתתגבר התנועה הגואלת בעולם, כל מה שהכחות המתקדמים יתגברו וינצחו — יוכשר יותר הקרקע לגאולתנו הפנימית, זו הגאולה הנובעת מעמקי הויתנו בתור אומה. ויפה סים הד"ר גליקסון: „אפשר שהסערה הגדולה מן החוץ הולכת ומכשירה את המהפכה שבפנים“.

במאמרו השני „אומה ולשון“ מטפל הד"ר גליקסון בשאלה, שלא פסקה במשך כמה שנים מע" פרק השאלות, המנסרות בעולמנו, היא שאלת הלשונות. המחבר נגש לברורה של שאלה זו באופן חדש לגמרי, באופן המחקר המדעי וההגיון המפשט. מראה הוא את אשר צריך להיות לפי הסעיפים ההגיוניים, ואינו מרגיש שכל עוקצה של שאלה זו הוא אותו הסוכך ואתם הקרעים שבחינו, שבשום שיטות הגיוניות לא תעבירם מן העולם.

המחבר רואה את „המהות הלאומית“ בתור היסוד הפנימי של האישיות הלאומית, בשעה שהיסוד החיצוני הוא המולדת, הלשון, המנהגים וארחות החיים. אחדות הצורות והמהות. אחדות כל היסודות הלאומיים הללו — זהו סוד קיומה של האומה. לאומה הישראלית אבדה אחדות זו, „אחדות מהות ורשמים“, כא הקרע הגדול בין המהות הלאומית הפנימית והצורות הלאומיות החיצוניות. ואולם הקשר המקשר אותה אל צורתיה הלאומיות הקדומות לא נפסק, וכך נעשתה במשך הגלות הארוכה „אחדות היסודות הלאומיים ענינם של תקוות וגעגועים לאומיים“, וכשגדלו הגעגועים הלאומיים ו„מתהום הקרעים שועה הנפש הלאומית לאחדות ולשלמות“ — נולדה תנועת התהיה בישראל, השואפת לחדש את אחדות היסודות הלאומיים, היינו תחית הארץ הלאומית, הלשון הלאומית ומנהגי החיים הלאומיים, וכיון שאין תחיה לאומית אלא תחית האחדות העתיקה של מהות וצורות, הרי שכל הצורות החדשות, כעין „ארציות“ ה„אידישיסמוס“, אינם אלא סורוגאטים.

אם „פילוסופיה“ היא — נקבל.

במאמרו של שיפמאן על „התרבות והחנוך” יש דברים הראויים להיות נשמעים על התרבות העברית ההיסטורית, שאחרים מנבאים לה קץ וכליה, משום שלפי דעתם אפסו כחות היצירה של העם היהודי. המחבר משתדל להראות על הטעות הגסה, שנאחזו בה המתבוללים והאידישיסטים הקיצוניים, ובא לידי החלטה שאין התרבות העברית יכולה לעבור מן העולם משום שבת יצירת נצה היא. יצירת נצה — זוהי נחלתה של כל אידיאה גדולה. זוהי אמת שאין לפקפק בה ובכל זה יש הרבה במאמר זה ממה שקורין רהב לאומי, וכבר היה כל זה כמעט לזרא לרוחנו.

עומדים הם הדרשנים שלנו בקרב דלות נוראה, ומראים באצבע על המרגלית הטובה שלנו בימי העבר, על הנבואה. וכי מה לקבצני רוח ולנביאים הקדמונים, שהאירו לנו בתקופת השחר של עמנו? וכמה מחללים הם את הנבואה, באמנם: „עומדים אנו על מפתנה של תקופת תרבות חדשה, תרבות שלמה, שהיסוד הנבואי יתפוס בה את מקומה הראוי”!

ואם באים לדבר על חנוך לאומי, והנה שוב ה„יסוד הנבואי”. אינם יכולים ממש לפסוע אפילו פסיעה אחת מבלי שידרשו ישר והפוך בנבואה. האומנם לא יבוא כלל קץ בספרותנו למחללי נבואה אלה?

עלי עוד להזכיר את הדברים החמים של אוסישקין על ארץ-ישראל, דברים המגיעים לפעמים עד לידי התלהבות יתירה, ושגם בה אתה מוצא אותה נימה של „הרהב הלאומי”. „ואנחנו הלא נכדי ישעיה בן אמוץ אנו ויש לנו רשות לתבוע ולקוות לגדולות”! — קורא אוסישקין בגאון. כך מנבאים כולם ב„עולמנו” בסגנון אחד.

מן הסובלציסטיקה כבדת הנשימה וזעומת המראה אנו מגיצים לפרשת הג, לנקודה מאירה בספרותנו הדלה, ל„ת. נ. ביאליק במלאת עשרים וחמש שנה ליצירתו הפיוטית”.

הג זה שחל בימי השתיקה הקודרים לספרותנו וחינו כמעט שעבר ללא חגיגה וללא שמחה. וגם באותם הדפים ב„עולמנו” המוקדשים לביאליק אין החגיגה מורגשת ביותר. אין אתה מוצא שם את גלוי האור השופע משירי ביאליק, אין אתה רואה את האספקלריה המאירה של המשורר, שהרים את השירה העברית פי שבעה משהיתה עד לבואו; ההיוון האמנותי הגדול, ששמו ביאליק, נשאר שם פרשה סתומה ואחווה ברשת של דרשות או הגיונות ומחקרים על הלייריקן היותר גדול והיותר עברי, שיש לנו. על המשורר ביאליק, אין שם כמעט אף מלה אחת חיה, היוצאת מנגיעה ישרה בשירתו.

אחרי האפיגרמה „ביאליק” של המנוח פרוג, שסנולתה היהידה היא, שהיא כתובה עברית על ידי פרוג עצמו, נתן העורך לי. קרני להגיש כתנה לביאליק בדמות „רחש” — פטוקים מקוטעים, שנראים בשביל זה לדברי שירה, ושילאה הקורא למצוא בהם איזה רעיון כל-שהוא, איוו הרגשה כל-שהיא. מתנה זו יש לציין בדברי ביאליק עצמו (בשירו „בעולמנו”): „נוצצות בעדי שוא ומתימכות בחן רמיה”. זוהי, כמדומני, השייכות היחידה שבין „רחש” ובין שירת ביאליק.

תמונה חיה ובולטת על דבר ראשיתו של ביאליק נתן לנו י. ח. רבניצקי. ממצטים אנו כל-כך לדעת את חיי המשורר ואת אשר עבר עליו בחצי יובל השנים, שהוא מכהן בשירתנו, עד שהדברים המסופרים על-ידי רבניצקי נקראים בעונג רב, והם מגלים איזה טפח מאישיותו ומאופיו, מצניעותו וטהרת-רוחו בתור סופר.

הד"ר קלוזנר שם לו למטרה להראות, שביאליק אינו „משורר התחיה“, אלא „נביא האחרית“. ומכיון שלא נגש אל היכל המלכב של השירה כדי ליהנות ממנה, לרחוץ בנגוהותיה, לדלות היופי והתפארת שבה, אלא על מנת לבדוק ולחפש את השטרות על ה„תחיה“, הרי מובן שבעל-כרחו או שלא בעל-כרחו עקם את משנתו, משום שמחשבתו הקודמת לכניסתו לתוך היכל זה סמאה את עיניו של המבקר, וכל הבקורת שלו אינה א"א מין ילקוט של פירושים וחקירות של המבקר עצמו, ולא של המשורר (כמו הפירוש על „מתי מדבר“, „מגלת האש“ ועוד). ההערכה, שנותן הד"ר קלוזנר לשירתו של ביאליק, אינה הערכה כלל, מפני שבאמת אין ביאליק לא „נביא האחרית“ ולא „משורר התחיה“ (כמובן הרגיל) אלא פשוט משורר עברי גדול, השר על כל אשר הומה בנפשו, על הצער והיגון התוססים בחבו, על האור ועל השמש, על הטבע ועל האהבה, ועל כל מה שמלכב ומרהיב את עיניו ומרעיד את נשמתו, נשמת המשורר, המלאה רוים ופלאות, כמו שהשירה עצמה של כל משורר אמתי אינה אלא רז ופלא, שקשה לפעמים לבטאו במלים.

ו„תחיה“ זו, תחיה בשירים, שדשים בה השכם והערב, מה פירושה? כלום בזה ש„עושים“ שיר לכבוד ארץ-ישראל או ששרים את ההימנון „אני מאמין“? מסופקני אם יש אף אחד חובב שירה ובעל טעם יפה, שיחשוב את השירים מן הסוג הידוע שלנו, שהוסיפו להם את שם הלואי „שירי תחיה“, לשירים בכלל. והרי כל זה אינו אלא משחק ושעשועים, והרי שירי ביאליק, טשרניחובסקי ושל כל יתר המשוררים, ה„ציוניים“, הם הגרועים שבשיריהם, ומראים רק שהמשורר ינהג לפעמים קלות-ראש בבת-שירתו.

התחיה הספרותית במשמעותה האמתית פירושה התחדשות ועלית היצירה, וכל מי שהעשיר את הספרות, יצק לתוכה מגנזי רוחו ומאוצרות נפשו, כל מי ששכלל את הקרקע, חדש את הצורה והתוכן, נצר את שכבות האבק מצל מה שיש, קצץ את החרולים והקמשונים, בער את פגרי המתים שנצטברו בספרות והזה עליהם רסיסי טל ואצל עליה קרני אורה, נטע ושתל בשדמותיה צמחים חיים ורכים, צמחי שירה מלכבים ביפים – הרי הוא שהיה את הספרות, את רוח העם, והכשיר את הלבבות לגאולה.

ובנידון זה כל סופרינו הגדולים, שלא קשרו כתרים ל„תחיה“, שלא עסקו במשחק ושעשועים של מחברי-הימנון, אלא השקיעו את כל כחות היצירה שלהם בטפות שתילי ספרותנו – מכשירי התחיה האמתים הם ועל שמם תקרא.

וביאליק המחיה הגדול של שירתנו, שנכנס לתוכה בכתר מלכות השירה, הדר בלבוש אמן, בהיר-עינים וגדולי-מעוף, הביא במלוא חפניו אבנים טובות

של השירה האמתית, הנוצצות בברק הקסם, השמיע את צליליו, שפעם הם עדינים ורכים, רוויי מעינות אור וטל בוקר, ופעם הם נוגים, נוגים כנשמה חועה ועיפה – מיד נתמלא היכל שירתנו זיו וכן קסם, וידעו כל אלה שלב להם לשירה ועינים להם לגוניה, שמשורר גדול בא אל המחנה, שוושירה העכרית נתחדשה, שצמחו לה כנפיה – האם אין זאת תחיה? האם אין זאת גאולה?

ואולם הד"ר קלוזנר רוצה בתחיה אחרת ובגאולה אחרת. מקים הוא קיר מבדיל בין תכנים, יהדותיים-לאומיים" ובין, אנושיים כלליים אינדיבידואליים", בין הגלות" והגאולה". כל דבריו סובבים על נוסחאות שקבע לו מראש, ופוסק הוא לפיכך בהחלט גמור, שביאליק, מצפה לישועה, אבל אינו מאמין בישועה ובגאולה", שביאליק שולל הגלות בלא שיתן את הגאולה במקומה" וכו'.

כפי שרואה הקורא, עומד המבקר על-גבי המשורר ותיבע ממנו את הגאולה". תכנית קבועה הוא מגיש לו, וכיון שהמשורר העלים את עיניו מכל התביעות, והוא היה משורר רק את נפשו ואת סערת נפשו, היה דולה פנינים מתהומה וחורו את שיריו הנפלאים, שירי האלגיה הדקים והמחירידים את הלב ביגונם – הרי אין בו, תחיה", ולפיכך הרי הוא, נביא האחרית", ומכיון שהוא נביא האחרית", בא המבקר לידי מסקנה, שהמשורר, אינו מוצא תכנים אחרים, זולת אותם שטפל בהם עד עתה", וזהו לפי דעתו, סוד שתיקתו הממושכת של ביאליק". אכן מגלה סוד הוא המבקר! ואותם, השירים הליריים הנפלאים במינם, שלפי עדותו של המבקר, ישארו לדורות אולי הרבה יותר מהרבה שירים יהדותיים לאומיים" – על זה אין להקשות והרי עיקר מטרתו של המבקר לא היתה להראות את ביאליק המשורר, אלא להסיר מעל ראשו את עטרת משורר התחיה", שהוא בעצמו עטרהו בו מלפנים – אלא ששכח...

ואולם עוד מטרה אחת היתה לעיני הד"ר קלוזנר: להראות, שביאליק אינו גאון, אינו אוניברסאלי, אינו שר על עמים שונים וארצות שונות, כמו גטה, פושקין וטשרניחובסקי", אינו מחבק זרועות עולם", אין מסתורין בשירחו", אינו פאנטואיסטן", אינו צריך בכרך השירים שלו לעפרוני" וסגליה", אינו יוצר חדשות מרעישות ופורצות וכו' וכו' – ולא חסר כאן אלא שיאמר, שביאליק אינו כלל משורר, אינו בכלל – וחסל.

הד"ר גליקסון נגש אל ביאליק לא כאדם העומד במחיצת האמנות והשירה ומסתכל בהן הסתכלות ישרה, אלא כחוקר הגיוני ופובליציסטן. הביאליק שבעל פה" שלו אינו פרצוף חי המצויר בצבעים ובשרטוטים שוטטים; את שיחתו השוטפת של ביאליק, את צלילי הקסם והחן שלה, את החיות הממשית שלה אין אתם מוצאים כאן, אבל לעומת זה נסה המחבר לעמוד על הצד הפסיכולוגי וההגיוני שבשיחתו של ביאליק, על התרקמותו היצירתית ואופן בטויו וגלוייו, ובנידון זה הוא משמיע דברים אחדים יפים.

וכשבא הד"ר גליקסון לטפל בביאליק המשורר הלאומי", משורר הזעם", אין הוא יכול לזוהתחרת מן הדעה המקובלת והמתהלכת. חולק הוא אמנם על מאן דאמר, שביאליק איננו, משורר התחיה", והוא משתדל להראות באהות

ובמופתים ש, שירי הזעם והתוכחה נעשו נכסי צאן ברזל של התחיה הלאומית, ש, בעיר ההרגה, ו, דבר" הם מפעלים וגורמים של תחיה כ, אבטואמנסיפאציה" ו, מדינת היהודים", כמושבות ובתי-ספר בארץ ישראל. אבל כל זה רחוק כל-כך מתפיסה שירית, מהסתכלות באמנות, מביאליק, עד כדי עלבון...

וכשהד"ר גליקסון עוזב את כל אותן המלים המקשקות בפובליציסטיקה שלנו על, תהיה" ובא לדבר על עצם שירתו של ביאליק, על שירי הטבע שלו, אז ישמיע דברים של טעם, וצודקות הן הערותיו על הרומאנטיקה של ביאליק, שאינה זו "של כמישה ובליה, שאין מנוס ומפלט ממנה"; אדרבה, ביאליק הוא היותר חי בינינו, מפני שהוא האמן היותר גדול, הלוטש והחוצב הגדול באבני הלשון. מי שמתמכר כל-כך לאמנות, זה שפעת חיים מפכה בו, ומי שהעיד על עצמו "אלו שבע שמשות במרום תלית, נפשי סובאת אור לא יכלת רות" – זה כולו חיים ואור – וזאת היא שירת התחיה! –

ב. א. נגע בשאלה חשובה עד מאד: בהשפעתו של ביאליק על השירה העברית. אבל המחבר לא עמד על שאלה זו לכל עמקה, לא צייר לפנינו מה היתה השירה העברית עד התגלותו של ביאליק, ולא גלה לנו כלום ממהותה עתה והסתפק בהערות אחדות, ולא כולן צודקות. המחבר משמיע, למשל, בתור הלכה פסוקה, כי "בדורנו, דור הגעגועים על המקוריות, על קרקע עברי, על נשמה עברית, פקחו המעולים שבדור את עיניהם וראו, כי ספרות עברית, ולא רק הכתובה עברית, עדיין צריכה להברא". ואולם מסופקני, אם המעולים שבדור ראו זאת; והרי מנדלי הוא כולו עברי שבעברי, שאמנותו, לפי הוכחותיו של פרישמאן, היא אמנות יהודית בהחלט, שאין דוגמתה כלל באירופה, והרי פרץ ופרישמאן ברוב ספוריהם עברים הם, ולא רק לפי לשונם כי-אם גם לפי מהותם הפנימית, והרי הדור הצעיר של המספרים שלנו, ברנר, שופמאן, גנסינ, למרות המוטיבים והנושאים של יצירותיהם, עברים הם גם הם בכל נדוד ובכל זיע של הנשמה שלהם, אלא שעברים חדשים הם, ואולם היניקה שלהם היא יניקה מן הקרקע העברי. ואם צודקים הדברים, ש, ביאליק הוא יותר עברי מאירופאי, שנשמתו קלטה לתוכה הרבה מן הקודש של ספרותנו העתיקה, שגלה לנו את האור העברי הגנוז, פתח את אוצרות הרוח העברי, הרי לא עשה זאת, אלא מפני שהוא משורר גדול בכלל. כמו כן אינה צודקת החלטתו של המחבר, ש, ספר השירים של ביאליק אינו ספר חיצוני, ש, מאת השירים האלה יקרא ויבין גם היהודי, שנתחנך על ספרותנו העתיקה. מלבד שירים אחדים, כמו, על סף בית המדרש, אם יש את נפשך לדעת, המתמיד ועוד, הלא כתב לנו ביאליק שירי זהר ואהבה, שירים ליריים דקים, שכל עיקרם אינו אלא אותה האמנות, שהיא כולה חיצונית".

וכן אנו עוברים על ששים הדפים, המוקדשים לביאליק, ורק לעתים רחוקות יעלה באוננו צליל קסם משירתו, ניצוץ אור מביאליק המלא אורה, קול המיה עגומה מביאליק המלא נכאים צנועים כל-כך.

פרשת ביאליק וחדות החג שבה נשארה סתומה, בעולמנו. הבלטריסטיקה ש, בעולמנו דלה מאד בכמותה, וגם הענינים לעצמם,

למרות מה שהם כתובים ברובם על ידי אמנים ויוצרים, אינם מצטרפים לעושר ספרותי שלם. רואים אתם רק חוליות, חוליות, מורכבות או רופפות, אבל כחות יצירה מגובשים כמעט שאין.

ביאליק עומד ומתודה: „ואכלא המית'רוחי, בתוכי התעטף לבי וזמתי לא טפה פי“, כי שוקצה שפתו, שפת זמרותיו. והמשורר משיע קול תלונה וזעקה, שפטים קשים על הפיגול והטומאה, שדבקו בשפתו, רואה הוא את יוגיו הזכות, ששלחו לעת בוקר, ובערב, והגז עורבים מלומדי אשפתות“.

שיר זה הוא המחאה היותר עזה של היוצר המתיחד עם אלהים, היודע את הרטט הפנימי של היצירה, שהמלה היא אצלו תמה כיונה, ילידת המית רוחו ונובעת ממעין הנשמה העמוק – על הרמיה והנאפופים, העתק והשחץ, שמכניסים לצליליו הזכים והטהורים „עושי הספרות“. המשורר יקרע כאן בזעף ומבלי רחם את המסוה מעל ה„ספרותיות“ או ה„ספרנות“, „ממזרי העט והרעיון“, שטפכה את ממשלתה בעולם, מעל כל הזיפנים ו„בעלי המלאכה“, שפרו ורבו לאהר מתן טכניקה ספרותית בעולם ומחללים בזמת מלתם כל רעיון ורגש נעלה, משוטטים הם בכל היכלי השירה והמחשבה ולכל אשר יגע עטם שקץ ישקצנו.

כמה מן האמת המרה והנוקבת יש בדברי המשורר אפילו ביחס לספרותנו!

משירו של ביאליק, שצליליו יורדים עלינו כהלמות פטיש, גוזרים כזוקי ברזל, אנו עוברים לאידיליה הקלה והשקופה, בת הריחמוס השוטף והחי „כרמית“ של ד. שמעונוביץ.

מתחיל אתה לקרוא את השורות הראשונות והן שוטפות חיות ומפוזות, ומושכות אותך בשטפן; מוסיקה קלה ממלאה את לבך ולעיניך עוברים וסובבים המון ציורי נוף ותמונות של המושבה, כרמיה וגבעותיה, וכל החי ופורה שם. כל האידיליה ספוגה ריחות ארץ-ישראל המבושמים וקרני-שמש המזהירות – בשירתנו העוטה תמיד שחורים אידיליות כאלה משובבות את הנפש ברכיסי הטל, ברעננות ובקלות המפכה בהן.

יעקב לרנר שם בפי ירמיהו קינה על הגולה. המשורר מחאמץ להביע את הלך-רוחו של הנביא המלא יגון צורב ומכאובי רחמים לעמו האובד. ואולם רפה היא הקינה מלהביע את אשר יהמה בלב הנביא, ואף אמנם אין המשורר מקמץ במלים של זועה...

בין הספורים יש שם פרק אחד מן הספר „בימים ההם“ של מנדלי המנוה (כמה ידאב הלב לצרף שתי מלים אלו!), ובפרק זה, כמו בכל הספר הנפלא, שהצייר הגיע בו למרום כתי-יצירתו, אנו רואים את כל כחו הגדול של מנדלי לצייר.

התבוננו, למשל, בפרק זה וקראו כיצד שלמה-לי מעלה בזכרונו את ה„יריד“, ותראו שאין נעלם ואין נסתר מעיני הצייר. מעלה היא על הבד ענינים ונפשות, תמונות ומראות, גונים וחצאי גוים, תיפס הוא כל העויה, כל נדנדוד וכל זיע – אבל כלום אפשר להביע במלים קצרות את כחו הציורי

של מנדלי ואת כחה של הלשון המנדלית? ופרק זה הלא נכתב רק זה עתה, בשנתו האחרונה. הוי לשון זו של הצייר בן התשעים!

וגם ביאליק נתן, בעולמו רשימות בליטריסטיות. הפרוזה של ביאליק צורתה קודמת לחכמה. ביאליק המספר משקיע, ולפעמים מבזבז, את כל כחו בציור תמונה, תיאור תנועה או העויה ובכלל בעולם החיצוני, ולא הפנימי. ואולם ברשימות אלו אין אתה מוצא אותה ההתגבשות הציורית, אותו הפירוש הריאלי, שאתה רגיל אצלם מתוך ספוריו הקודמים.

לממשלת המרש" זוהי רשימה קלה ושוטפת, מסופרת בגוף ראשון ומצטיינת באותה שלמות ההרצאה, שביאליק מסוגל לה, ונתפסו כאן דרך אגב תמונות ומראות, מאלו המפוזרות ומזעזעות את העין ועוברות. ואולם לא התמונות הן העיקר ברשימה זו, אלא ההגיגות של המשורר, שכולנו נמצאים בממשלת המרש", המכחיד את עצמיותו, הכולע את נעימי הנפש המיוחדים, ואפילו המשורר בעל העצמיות הגבוהה, זו שאינה נכנעת ושאינה נבלעת ושאינה בטלה באף" – אינו מעריך את דמות הגיונו לבו אלא לקצב המרש".

ברשימה השניה, מעות לא יוכל לתקן" אנו רואים שוב את סגולתו הריאלית של ביאליק. מצייר הוא בצבעים חיים מתוך תפיסה אמנותית יהודי זקן ועלוב, שבכל פעם שהוא נכוח מבדיקת עין יתירה", כך ידו ממחרת אל הטלאי או אל הכתם להאפיל עליהם. ויהודי זה המתלבט בעולם ב,עינים זולפות עלבון חרישי" ואין מי שירגיש במציאותו, הסב אליו פעם את שימת לבו של יונקר צעיר, שבקש סליחה ממנו. בקשת הסליחה ממנו, העלוב, הביא אותו לידי מבוכה גדולה, ועזעה את כל היותו המלאה עלבנות, ומאותו רגע התחיל להרגיש את כל אפסותו ושפלותו, וטלאיו וכתמיו היו לו עתה למקור כאב, כאב בשר ממש. וכדי להציל את תפארת האדם שבו, הוא אוחז בתחבולות שונות, מאפיל על כתם זה או אחר ועל טלאי זה או אחר, ולבסוף הוציא מכיסו מטפחת לא נקיה ביותר וגרף את חוטמו בקול רעש גדול". כך חפץ היהודי השפל והעלוב לתקן את מעות חייו בגריפת חוטם אחת – כמה מן ההתולמר והכואב כאחד יש בזה! תמונתו של היהודי, מצב נפשו וכל עלבון היותו מצוירים ביד אמן בעל עין חדה וצופיה. ולמרות מה שכל הדבר נראה בסקירה הראשונה לאינו אניקדוטה – מעשה דל וקל ביהודי גורף חוטם – הנה דוקא במאורע קטן שכזה נשתקף כל הנלעג והמשונה העומד על גבול הצער והטרגיות שביצורים הנעלבים המשוטטים בעולם.

מקורי דמיון לזהט וחלומות נוגים ארג שטיינמאן את דמות ה,אחות", זו בת האהבה הזכה והתמה, התועה נעלמה בנתיבות החיים ומתגלית לאדם כקרן אור בלי אפל ונעלמת. הנה תועה ונווד אדם, ואינו יודע תכלית לנדודין ו,כל הדרכים כשרות לפניו הוץ מהאחת המובילה לאהלו הדל". ומתוך נדודים בלי תכלית נלכד האדם בפת, נאסר באזיקי התאוה הקודחת, בגופי הנסיכה, בת התופת". וכאשר תחל הנפש לדעוך מתוך יסורי החטא, תגיע שועתה הנוראה של ה,אחות", הכרוב הסוכך על האהבה הטהורה, והאדם נהליץ מן המצר, והוא סס כנשר לקראתה, האחות", לזו, המשומרת בשבילו מבראשית"

ואולם הזוהר השופע מכרוב האהבה הטהורה יועם עד מהרה. רק פעם אחת תעלה ה"אחות" כמו ברק ותזהיר רגע קטן מרגעי החיים ואחר כן תצלול במשברים עזים, והאדם שכבר עמד בראש ההר: "לאט לאט גולש מעל ההר, ונטף אחר נטף נשפך מתוך הגביע שבידי, לאט לאט כנשל אילן יבש, אשר נס ליתו, את טרפיו אחד אחד בעתותי שקט ומנוחה, כן שכל אשכל את כל מחמדי". כך ישיר שטיינמאן את שירת חלומו הנונה, הלום האחות המזהירה רגע וצוללת במשברים.

מ. בן-אליעזר ברשימה "פסיעות ראשונות" מציר טפוסים של מורים עברים, עולם שאינו חדש ביותר בבליטריסטיקה העברית, והדברים שמספר הפעם בן-אליעזר אינם מגלים קיום חדשים בעולם דל ועלוב זה של שעמום וריקות נפש.

חלק הבקורת של "בעולמנו" מצומצם עד מאד. מלבד המאמרים על שלום-עליכם וכל כתבי פייטילסון של כותב הטורים האלה, יש שם שני מאמרי ביבליוגרפיה קטנים.

* *

*

וכשאנו מעיפים עין על כל החומר הספרותי של "בעולמנו", אין אנו מוצאים שם, כאמור, יצירות גדולות, ואפילו ביחס לספרותנו, אבל דברי ספרות הגונים וגם יפים למדי נמצא שם. ובשעה קשה זו, שעברה על ספרותנו, כל נטף של יצירה, כל קורטוב אור, כל גלוי של מחשבה - יפים וטובים לה. ועוד ברכה אחת צפונה לנו ב"עולמנו": בת-קול החיים הזעומים שעברו עלינו עולה מתוכו והרבה מ"חזון הימים" ישאר בתוכו לדור הבא.